

Рк. III, 103

174

В. МОДЗАЛЕВСЬКИЙ.

**Осховкі риси
україхського мистецтва.**

Малюнки Павли Діденко.

ЧЕРНІГІВ.
Друкарня Г. М. Веселої.
1918.

762

КОРОТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ +

Шифр Рк Ц4103 М74 Інв. № 267 0357

Автор Модзалевський В.

Назва Основні риси українського

Місце, рік 2008 в, 1918.

Кіл-ть с. 20.12-4290ic

- " - окр.

- " - Ілюст

- " - карт

- " - схем

Том

Конволют

Примітка:

Основні риси українського мистецтва.

I.

В історії мистецтв давно вже встановлено, що розцвіт мистецтва припадає на час відродження народу. В таким розумінні і українське мистецтво не становить винятка: часи, коли воно визначилося і дало найбільш яскраві зразки народньої творчости,—є друга половина XVII віку. Доба Хмельницького і слідуєчі після неї найближчі десятиріччя, кінчаючи першою чвертю XVIII віку, сполучилися з самим цікавим періодом життя українського народу, який жив в ці часи вільним національним життям. Тому, звичайно, й історію українського мистецтва починають з половини XVII віку. В дійсности це не зовсім так. Як українська національність з'явилася в світовій історії не

Державна
бібліотека
України

в XVII віці, а значно раніше, так і українське мистецтво має більш довгу історію. На превеликий жаль, від перших часів життя українського народу у нас залишилося так мало пам'яток (при чім значна частина пам'яток, які дійшли до нас, зіпсована реставраціями), що по них трудно судити про ті форми українського мистецтва, котрі існували на світанку життя української національності. Нарешті те, що збереглося до наших часів від найдавнішої доби української історії, — так мало студійоване, що дуже важко сказати що-будь певне про стародавнішу dobu української народньої творчости, тим більше, що в самій будові основної схеми історії українського народу ще досі провадяться суперечки про самі важливі питання.

Кожний нарід має своє мистецтво, тісно зв'язане з самою суттю його національного обличчя, із сього боку не ставлять винятка навіть дикуни. Тому і український нарід, як тільки він виступив на арені історії, мав своє мистецтво, яке одповідало народньому духові. Ті уламки мистецтва, котрих добуто з розкопок, або з випадкових знаходів на території України і котрі відносяться до так званої великокнязівської доби загальноруської історії, — свідчать про те, що в межах прикладного мистецтва й живописі українське мистецтво підлягало ріжним впливам. Але серед отих річей нам зустрічаються

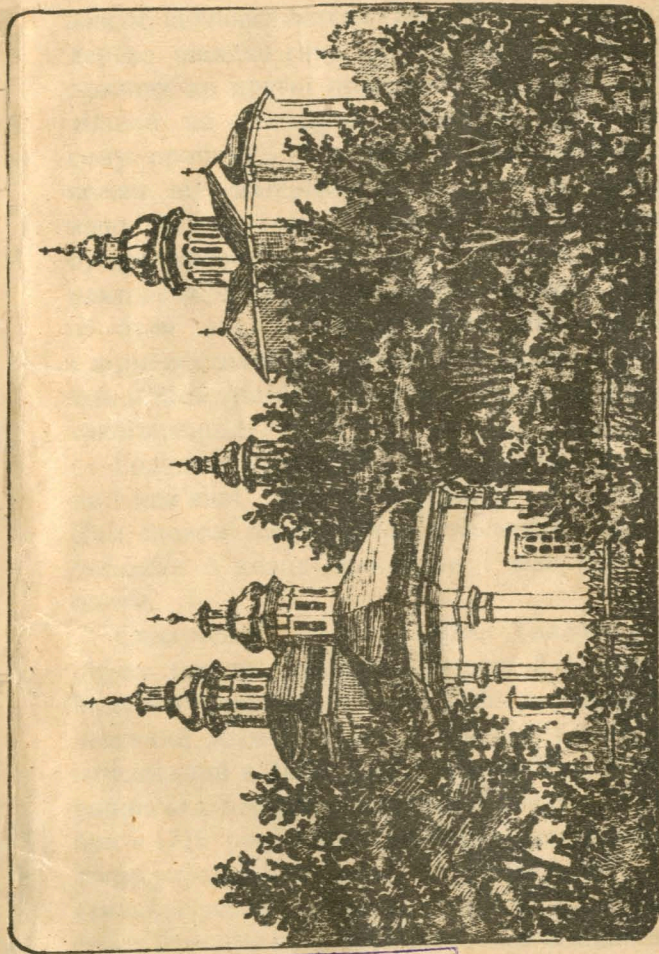
й такі, котрі по своєму замислу, не можуть бути віднесені а ні до якого з мистецтв сусідніх з українцями народів. Це й є справжні зразки української народньої творчости. Порівнюючи їх з речами більш новими, котрі збереглися в великому числі по наших музеях і відносяться до часів буяння життя українського народу, часто можна з певністю сказати, що данні речі, по своїй формі і змісту, мають найтісніші спадкові звязки з більш пізніми. Студіювання найдавнішого українського мистецтва по пізніших зразках,—які, без сумніву, уявляють із себе продукти творчости щиро національної і самобутньої,—на нашу думку є єдиний вірний шлях, котрий приводить до справжніх наслідків. Протилежний спосіб студіювання, при сучаснім стані археологічної науки, може привести до висновків цілком помилкових.

Тепер, переходячи до викладання найбільш характерних і самобутніх рис українського мистецтва, необхідно сказати, що під самобутнім українським мистецтвом ми розуміємо зовсім не абсолютну величину, а щось відносне. Живучи серед таких сусідів, сильних своєю культурою, як Византія, Польща і взагалі Захід, а також Москва і Схід,—Україна, яка мала з ними дуже жваві дипломатичні, торговельні та військові зносини, підлягала ве-

ликим впливам їх культур. В данім разі вона опинилася в такім стані, як і кожен инший край, котрий починав своє політичне й культурне існування пізніше за своїх сусідів-держав; справедливо кажучи, а ні один нарід, наколи тільки він не є цілком ізольований від инших народів, не має свого самобутнього мистецтва. Без сумніву, це поєднання—з одного боку переймань, а з другого—справжніх досягнень українського народу в межах мистецтва і дає оригінальність, і в такім розумінні ті форми українського мистецтва, котрі ми бачимо у другій половині XVII віку, цілком справедливо можуть бути названі властивими тільки українській національності і тому—самобутніми.

Після вище зазначеного приступимо до основної теми нашої статті і не будемо при цьому торкатися ранньої доби українського мистецтва. Тут так неясно, так темно, що зарано робити ті чи инші висновки. Тому звернемось до другої половини XVII в.

Найбільш значними пам'ятками українського мистецтва цього часу, котрий може бути названий добою відродження українського народу, з'являються пам'ятки архітектурні. Збереглося до наших часів багацько церковів, переважно кам'яних, і дуже нечисленні громадські будівлі. Дерев'яних старовинних помешкань і господарських будівель не збереглося

Введенська церква.

Державна
бібліотека
України

зовсім, що пояснюється дуже простою причиною: дерево швидко гниє. Дерев'яних церков, збудованих до другої половини XVII віку, також дійшло до нас дуже небагато, через ту ж саму причину. Але церкви цієї доби, незалежно від матеріялу, з котрого їх вибудовано, мають дуже виразний і до того самобутній характер, цілком відмінний від характеру церков великокнязівської доби. Останні були явним наслідуванням візантійських вірменських храмів; перші очевидно уявляють із себе оригінальний утір мистецтва українського народу.

Головний елемент української церкви, як кам'яної, так і дерев'яної, є „баня“. Цим словом визначається восьмикутна башта, складена з колод або цегли і завершена куполом.

Сполучення кількості „бань“ і давало українську церкву, але були церкви й однобанні. В нашій Чернігові є: двохбанна церква—Введенський храм в Троїцько-Іллінському монастирі (збудований в 1670 роках), і пятибанна—Катерининська церква, збудована Семеном Лизогубом в 1715 році. Ці обидві церкви дають зразки щиро-українського архітектурного церковного стилю. Наколи церква складалася з двох або трьох бань, то вони розміщувалися в один ряд, коли було п'ять і навіть 9, то в центрі церкви

містилася велика баня, а решта — по боках її. В кутках, утворених банями, ставилися коморки, які служили для складів церковного майна, „діяконника“ і східців на хори.

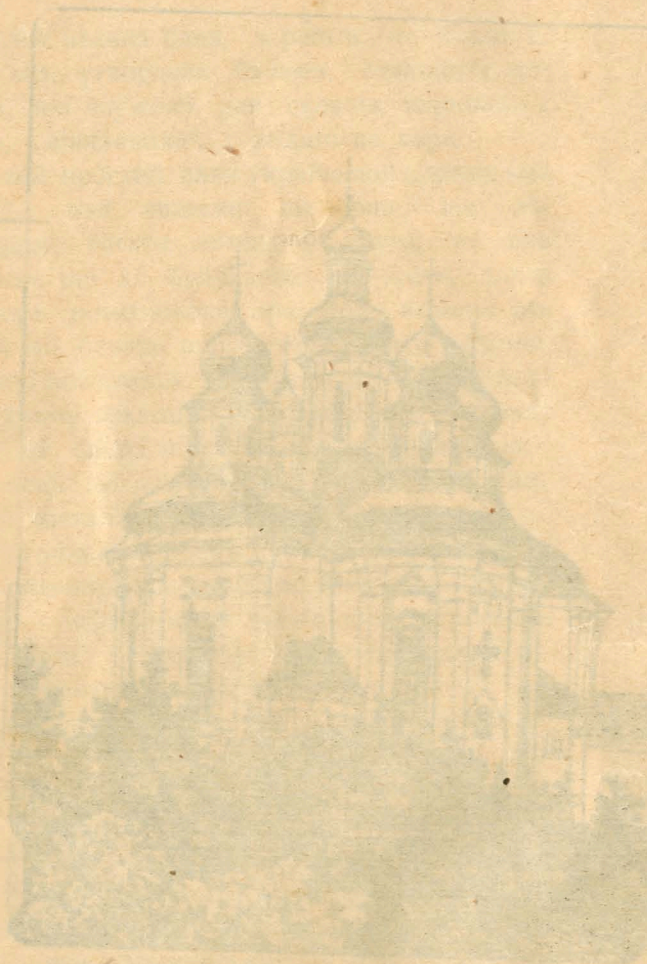
Такий простий плян української церкви мав перевагу над іншими: по-перше, він давав дуже багато світла; по-друге, не був складний що до будування; по-третє, давав просторе помешкання, при чому кожний молящий міг бачити вівтар; і нарешті, частини, на котрі розділявся храм баштами, відповідали звичайному традиційному своєму призначенню: в східній башті містився вівтар, в західній — „бабинець“ (місце для жінок), в північній і південній містилися чоловіки.

Другою характерною прикметою українського архітектурного церковного стилю — є форма куполів — сферична з маленьким дерев'яним „барабаном“ і маківкою, або грушовидна з пукатими боками і перехватом на чверть високости знизу і яка теж має зверху маківку. Ці куполи вінчають усі українські церкви і так само характерні для України, як цибулясті куполи для Московщини.

Треба при цьому зазначити, що вказані плянові та купольні традиції українських церков мають ще одну важну особливість, відріжняючу їх від церков московських. В церквах московського типу не завжди є органічний зв'язок

Державна Катерининська церква.
бібліотека
України

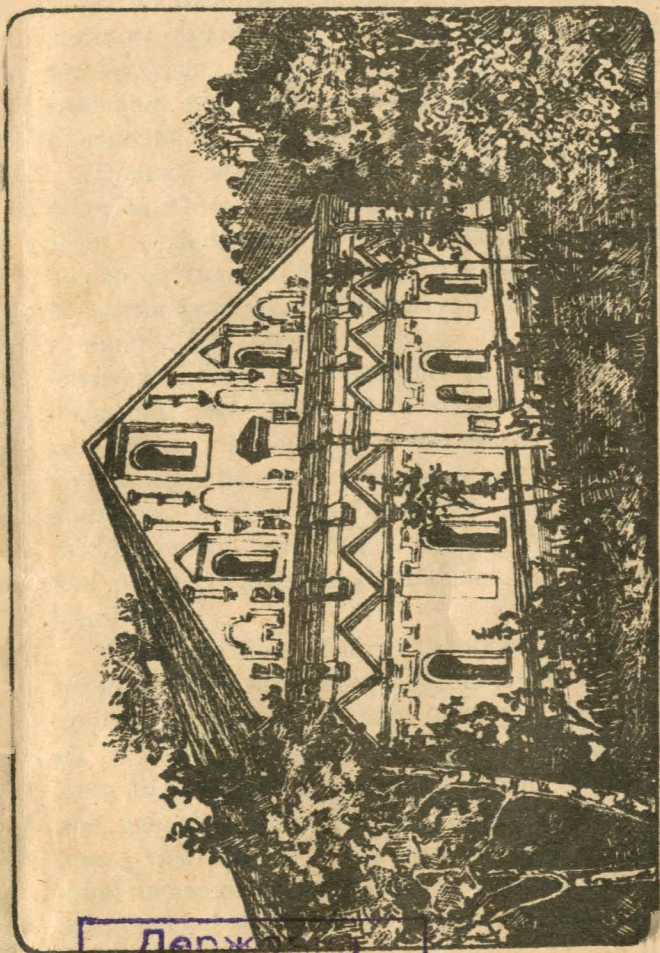
між куполами і самою церквою, і часто куполи тонасаджувано на шатровий дах самої церкви. В церквах же українського стилю кожен купол є природне завершення бані, і тому церкви цього стилю роблять вражіння чогось стрункого та чепурного.

Закінчуючи цей нарис, згадаєм ще про зовнішнє і внутрішнє офарблення й оздоблення української церкви. Стіни, як у середині, так і зовні, білилися і мали дуже небагато частинних оздоблень, особливо в середині; облямовувалися лише вікна та двері; купол з баштою сполучалися карнізом, зразком якого може бути карніз Катерининської церкви у Чернігові. Куполи завжди вифарбовувалися в зелений колір. Усі ці характерні риси українського храму надавали йому якогось радісного вигляду і тому були повною протилежністю церквам візантійського типу, де було тісно й темно. Порівнююча скромність і навіть бідність настінних оздоблень української церкви також відрізняли її від церковів московських, на стінах яких без жадного почуття міри будівничий наліплював всі оздоби, які тільки були йому відомі. В остаточнім висновку ми мусимо признати, що українська церква є одне з найбільш цінних досягнень українського народного духу.

II.

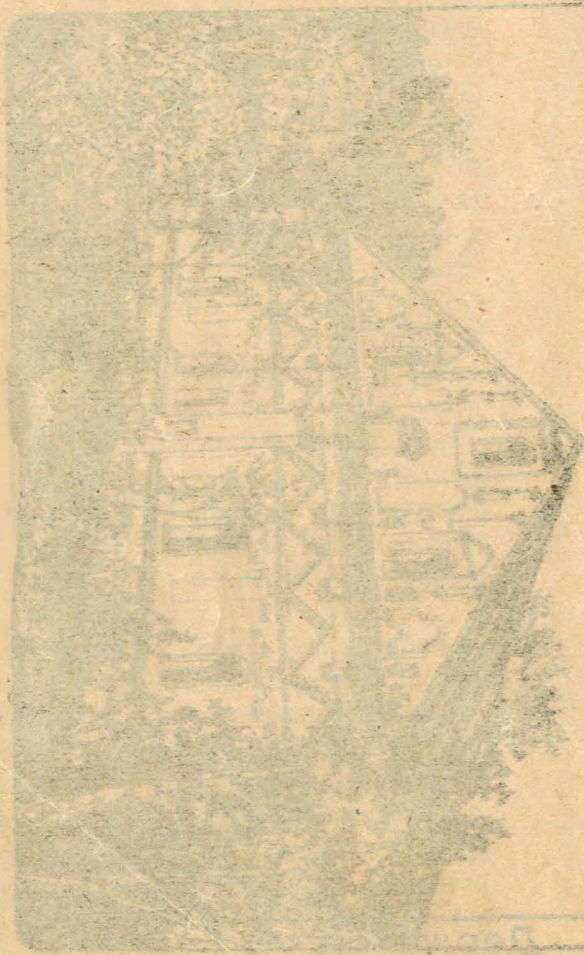
Попереду ми спробували в стислій формі подати особливости українського стилю в межах церковного будівництва. Ці особливости вказують на те, що плянова традиція, покладена в основу українського церковного будівництва, була однаковою як в кам'яних, так і в дерев'яних будовах. Коли гранчастість дерев'яних бань викликала властивостями самого матеріялу, котрий не дозволяв здійснити сферичні завдання, то цегла вже ніяких до того перешкод не ставила. І тому треба зробити висновок, що в кам'янім будівництві рабськи повторювалися форми будівництва дерев'яного. Очевидячки, ці форми, як і зазначено нами у попередньому розділі, були найбільш близькі до народнього побуту і відповідали релігійним потребам українського народу.

Будувалися церкви громадами, духовними особами і головним чином представниками старшини, починаючи від гетьманів. Це цілком зрозуміло, тому що будівання церковів, особливо кам'яних, вимагало великих коштів, котрими як раз і володіли громади, духовні особи та представники влади. Ці люде, які вийшли з народу, в своїх будовах керувалися загальнонароднім смаком і вимогами: чим і пояснюється те

«Дім Мозели».

Державна
бібліотека
України

1880
1881
1882
1883
1884
1885
1886
1887
1888
1889
1890

з'явище, що в кам'яних церквах ми бачимо часто достотне повторення форм і способів дерев'яного будівництва. Хто мав невеликі кошти, той будував дерев'яний храм, хто багатший — кам'яний, але стиль, як тих, так і других, був однаковий.

Тільки люде, особливо духовні особи, які були щирими прихильниками західної культури, дозволяли собі одступати від українського стилю й будували церкви, для яких зразками були інші архітектурні традиції. Так в кінці XVII віку збудована Лазарем Барановичем церква в Троїцько - Іллінськiм Чернігівськiм монастирі; Л. Баранович був прихильником західної і польської культури і тому його будування так нагадує католицькi костьоли і так відрізняється від Введенської церкви, яка стоїть поруч і яку будував один з попередників Барановича — Зосима Тишевич.

Старшина дуже багато лишила після себе церковів, нею збудованих. Психологія людини другої половини XVII віку була не дуже складна і дозволяла розуміти свої відносини до Бога по прикладу відносин до людей. Багатство, яке давало можливість будувати церкви і разом з тим робити в них дуже й дуже дорогоцінні вкладки, наживалося не зовсім чистими засобами, — і на прикінці життя людина почи-

нала міркувати про необхідність очистити свою душу від гріхів. Питання—як сього досягнути, розв'язувалося дуже просто: багатій складав умови з Суддею, обіцяючи за одпущення гріхів зробити вклад в монастир чи збудувати церкву. Коли людина віддавала частину придбаного добра на церкву, вона вмирала зі спокійним сумлінням і тихо відходила в инший світ.

Треба зазначити, що люде, — які залишили після себе пам'ять, яко жорстокі державці, — визначалися найбільшим прагненням до церковного будівництва та його оздоблення. На перше місце що до цього треба поставити гетьмана Мазепу, котрий збудував цілу низку церковів і зробив багацько вкладів ріжним церковним знярядям, книгами та грішми. Військово - Никольський собор у Київі, іконостас у Введенській церкві Троїцько-Іллінського монастиря у Чернігові, найбагатша срібна риза в храмі цього монастиря, срібні царські врата в Борисо-Глібськїм Чернігівськїм соборі і багато иншого—свідчать про те, що Мазепа, який був до того ще й скупий (по переказам), охоче ділився своїми багатствами з церквою.

Наш Чернігів має кілька пам'яток церковної старовини, утворених на кошти другого

представника козацької старшини—генерального обозного Василя Борковського, похованого в Єлецькім монастирі. Про нього народна пам'ять і досі переказує, як про чоловіка, що продав свою душу за гроші нечистому і через те й провалився в Стрижень на Краснім мості після зустрічі з духовенством. Лизогуби, Миклашевські та інші представники козацької старшини, які нажили величезні багатства, також залишили після себе цілу низку збудованих ними церковів і наданих ними вкладів.

Ми умисне трохи докладніше зупинилися на цих іменнях, тому що Мазепа, Борковський та інші вказані тут особи були дійсно не тільки меценатами й багатирями, що давали кошти на будування церковів, але разом з тим і будівничими, які без сумніву брали участь в утворенні проекта будівлі; імен майстрів, та архітекторів, що будували українські церкви, не залишилося, хіба за дуже й дуже невеликими винятками. І тому творцями українського церковного стилю були, з одного боку—весь український нарід, а з другого—особи, які давали кошти. І хоча, як зазначено вище, останні і впливали на проект будівлі, але їх впливи не виходили з загальних форм стиля, виробленого в глибині народнього духу. Смак будівничого відбивався більш на деталях, наприклад, на характері настінних окрас і ві-

конних чи дверних облямовань, але й тільки. Плянова ж і банна схеми лишалися непорушними. Що до впливів з інших країв, то вони виявлялися більш сильно в прикордонних частинах України. Так, в правобережній Україні більш помітно вплив західньої архітектури, в північній та східній відбивається вплив Москви.

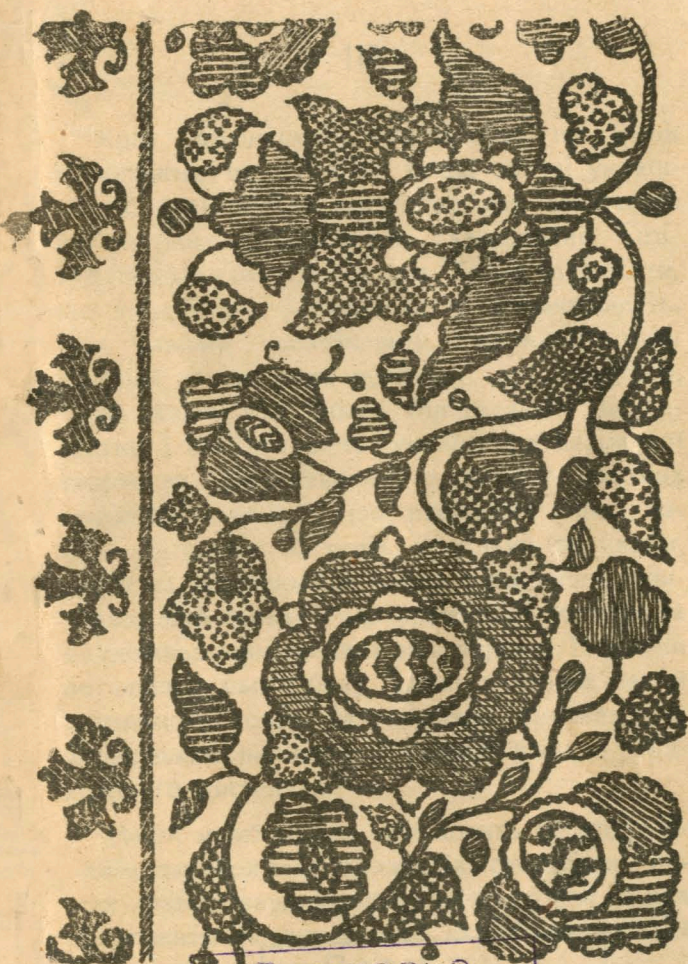
Про форми українського архітектурного будівництва, які визначилися в помешканнях та господарських будівлях, нам відомо дуже мало. З будинків такого характеру, які б припадали на кінець XVII віку, заховалося дуже мало, бо тільки в незвичайних випадках вони будувалися з каменя, здебільшого ж були дерев'яні. Найбільш цікавий з цих будинків є так званий „дім Мазепи“ у Чернігові. Чом йому засвоєно імя гетьмана—невідомо: певно тому, що з цим іменем дуже довго зв'язувалася в народній пам'яті уява чогось жорстокого та похмурого. „Дім Мазепи“, як і кожне инше старовинне збудування, має мало світу, грубі стіни, льохи з нишами й гаками за для навішування дверей, — але й край: нічого специфічно-жахливого й похмурого будинок не викликає у глядача, який хоч трохи знайомий з подібними типами будівель. Очевидячки це була канцелярія Чернігівського козацького полку; легенда ж розповідає, що

в сутеренах її Мазепа морив голодом своїх ворогів... Без сумніву можна сказати про сей будинок тільки те, що він збудований в кінці XVII—або на початку XVIII віку. Настінні оздоби на нім, що гарно збереглися досіль, особливо на західнім фасаді, вражають відсутністю смаку і нагромодженням одної деталі на другу. Тут ми побачимо і мотиви чисто західнього характеру, і московського, і українського. Майстер, який будував цей будинок, поналіплював на стіни всі ті мотиви окрас, які тільки йому довелося стрінути, не турбуючись про те, оскільки ці оздоби можливо сполучити при їх ріжнотності і чи відповідають вони архітектурним вимогам. По цим даним ми прихилиємось до думки, що будівничий цього будинку був не українець. Останній не допустив би такої мішанини стилів і такого безмірного числа окрас.

Цими увагами ми закінчимо цей нарис, не вдаючись у викладання архітектурних рис загальновідомої української хати. Взагалі про тип „гражданської“ кам'яної будівлі на Україні сказати щось певне дуже трудно. Можна гадати, що дах, критий тесом, або гонтом, улаштовувався у великих будинках в кілька ярусів; можна також, на підставі писаних пам'яток, уявити собі звичайний плян розпо-

логу кімнат в великих помешканнях; але всі ці данні не дають поки можливости вияснити типові риси архітектури будинків українського стилю. Може щасливий випадок дасть майбутньому досліднику нові матер'яли, але поки цього не сталося, краще терпеливо чекати, а ніж гадати.

З другої половини XVIII віку на території України з'являється ряд церковів і будинків, які мали на собі всі ознаки стилю „бароко“ та класичного. Ми не торкаємось їх зовсім, бо вони нічого не дадуть нам за для вияснення рис українського архітектурного стилю. Останній дав найбільш визначні зразки на протязі століття—з половини XVII до половини (і трохи пізніш) XVIII віку. Далі на місце барокових та класичних церковів по всій Україні в великому числі з'явилися церкви казенно-миколаївського „стилю“, а потім і зовсім „безстильові“ цегляні скрині. Останні процвітають і досі і викликають своїм виглядом справжні муки у кожного, хто має хоч трохи художнього чуття. Будемо сподіватись, що українські організації, які мають відношення до мистецтва, а особливо тільки що народжена Українська Академія Мистецтв, візьмуть у свої руки цю галузь мистецтва і відродять український архітектурний стиль з його красою, чепурністю, привабливістю та простотою.

Мотив вишивки.

Державна
бібліотека
України

Издательство
Дружба

С. ПЕТЕРБУРГ
ВЪ СТОЛБЦѢ
1900

III.

Крім українського будівництва не менш визначними вважаються де-які галузі українського прикладного мистецтва, яке має багато характерних особливостей, надзвичайно багатих своїм художнім змістом. Треба зауважити, що мистецтво, переходячи у промисловість, стає важним економічним чинником, тому можливі перспективи розвитку того й другого, тісно зв'язані між собою. Ми гадаємо, що багатство і оригінальність української народної творчості, що виявилися в широко - відомих вишивках, килимах, склі, різьбярстві і инш., мають усі шанси на успіх не тільки на нашім, але й на міжнароднім ринку, при умові, звичайно, щоб справа була правильно поставлена в художньо-промислових майстернях. Надаючи питанню з цього боку важне значіння, ми й зупинимось тепер на виясненні типових рис українських вишивок і інших утворів прикладного мистецтва.

Наши музеї мають вже досить багато рушників, окрайок від підризників, скатертин і инших зразків вишивальної умілости, щоб по них простежити розвиток цієї галузі української народної творчості.

Державна
бібліотека
України

За найбільш старовинні вишивки, без сумніву, треба вважати ті, котрі мають найпростіший геометричний орнамент, складений з ромбів, квадратів, хрестів і інших фігур. Разом з тим ці вишивки треба визнати й щиронародніми. До останніх також належать і вишивки, котрі мають простіші рослинні мотиви, в яких можна іноді вгадати троянди, дубове листя, жолуді, купчаки і інше. Примитивність їх, яка виявляється також в однобарвності і часом двохбарвності, каже про те, що вишивки такого характеру уявляють із себе продукт народньої творчості.

Історія вишивок різнобарвних трохи інша і пояснюється в значній мірі історією українського народу останніх трьох віків.

Ми вже зазначили ті культурні впливи, котрі йшли на Україну із Заходу й Сходу: торговельні й інші стосунки, котрі звязували Україну з західними й східними сусідами, були причиною появи у нас зразків мистецтва сусідніх народів. Таким шляхом були занесені на Україну і зразки південно-німецьких вишивань, дуже подібних в своїх мотивах і офарбленні до вишивок українських. На тих і других зустрічаються типові окремо розкидані букети й кошики, перевязані стрічками, а також гірлянди, утворені з шишок, стручків і виноградних ки-

Київ.

Державна
бібліотека
України

1800

тиць, які переходять у стеблини. До цих двох основних типів вишивок можна віднести майже усі різноманітні вишивки такого характеру.

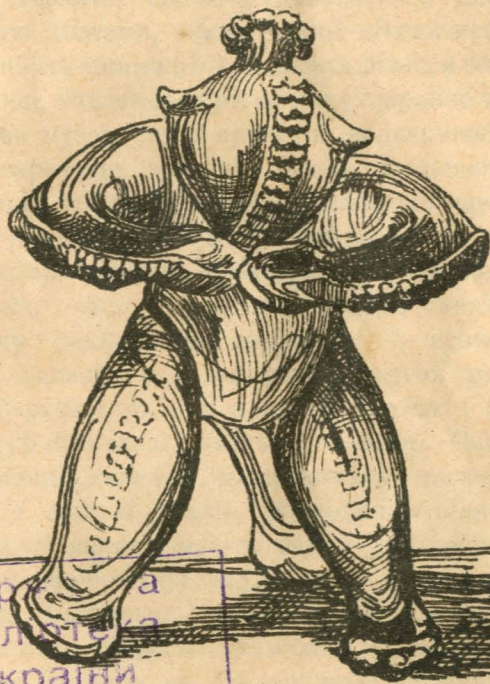
Багацтво барв, не виключаючи срібла й золота, оригінальне їх сполучення, дивна чепурність ліній та відсутність сіметрії в малюнкові—найбільш характерні риси української різнобарвної вишивки. Дуже рідко зустрічаються різнобарвні вишивки, які відбивають на собі вплив східньої орнаментики,—більша ж частина вишивок такого характеру має виключно рослинний орнамент, описаний вище.

Такі українські вишивки, дарма, що вони подібні до вишивок південно-німецьких і взагалі західних, відзначаються від них своєрідною стилізацією й відсутністю перспективи. На зразках завжди можна вгадати ту рослину, або ту квітку, котру мистець хотів змалювати, — у наслідуваннях же зробити це вдається дуже рідко, і можна здебільшого тільки сказати, що данна рослина здає троюнду, виноград і т. под. Таким чином стилізація українських вишивок—найбільш характерна їх риса, котра є наслідок перетворення українським народом позиченого зразка.

Що ж до розповсюдження таких вишивок по-між народом, то в великій мірі сприявала

цьому українська старшина, яка вивозила зразки їх з-за кордону у свою отчизну. Тут вони перездіймалися спочатку руками панночок та паній за для окраси річей хатнього вжитку та священницьких облачень, що дарувалися в церкві за одпущення гріхів. А потім, потроху, наймані й підневольні працюючі, виконуючи подібну роботу, проклали далі шляхи для більш вже широкого розповсюдження вишивок в народніх колах. На прикінці такого процесу з'явилися в великому числі звичайні однокольорові чи двохкольорові рушники, які носять на собі явні ознаки походження од ріжнокольорових „старшинських“ вишивок.

Українська ріжнобарвна вишивка виявляє собою виключний по своїй художности взірець української національної творчости, котрій справедливо визначено належне місце в музеях української старовини та в приватних колекціях. Робилися також спроби видання альбомів українських вишивок, але ці спроби здебільшого треба визнати невдалими: в репродукції вишивок хибно передавався малюнок і часто зовсім псувалося оригінальне сполучення барвів і їх незвичайна м'яккість. Тому краще за все знайомитися з українськими вишивками по їх оригіналам, котрих багаті збірки мають, наприклад, у Чернігівськiм музеї української старовини В. В. Тарновського.

Державна
бібліотека
України

ЛД

„Ведмедик“ (скло).

IV.

Оцей нарис ми присвячуем характеристиці української ткацької умілости, яка дала теж зразки, визначні своєю художністю й оригінальністю. Килими, якими стали цікавитися порівнянні з іншими речами досить пізно, в теперішній час з'являються річчю, яку старанно збирають як музеї, так і приватні колекціонери.

По характеру малюнка килими поділяються на кілька зразків, а власне: килими, що мають окремо розкидані по фоні букети квітів, килими з орнаментом геометричним і килими пізнішого часу, в котрих можна знайти мішанину рослинного орнаменту з геометричним, складеним з квадратів, кругів, ромбів, визірунків то що, а також скойок і інших фігур (так звані „панські“ килими). Часто на пізніших килимах зустрічається малюнок голубів і взагалі птахів, верховиків і инш. І ті, і другі килими мають самий різноманітний фон, починаючи від білого, сивого, та жовтого, і кінчаючи синім, рудим, зеленим, чорним і инш. Найбільш чепурні й цікаві своєю наївністю—килими на білому полі з розкиданими по йому зрідка невеличкими букетами стилізованих квітів і рослин, перевязаних стрічками, або вміщених у кошиках; зустрічаються

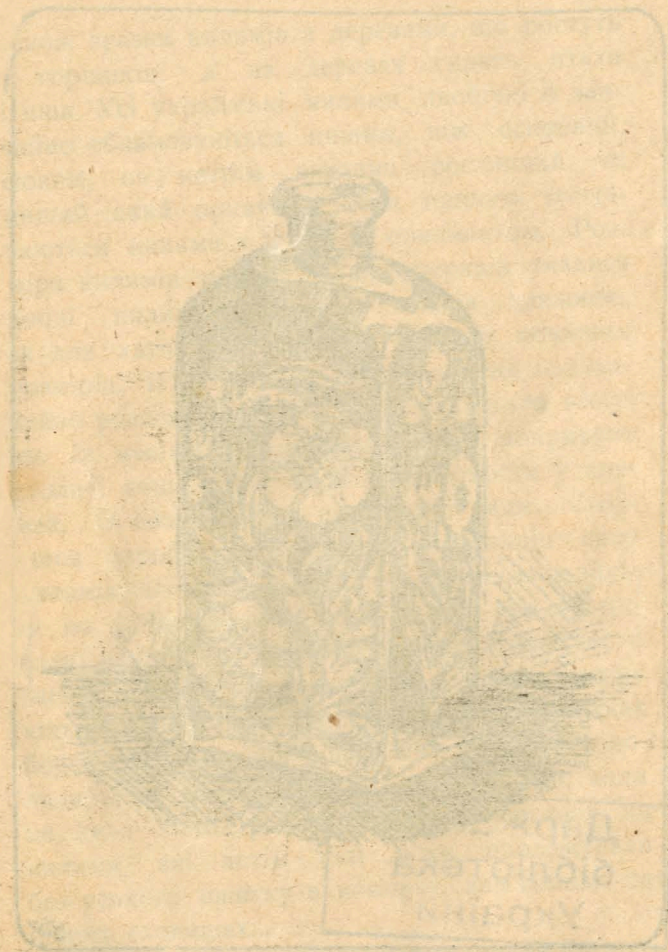
також зразки килимів з деревами, що ростуть з горщиків, а на деревах сидять птахи і инш. Усі українські килими двобічні й звичайно облямовуються иншим, ніж основний, фоном, на котрім виткано рослинний чи инший який орнамент. Між иншого зустрічаються килими з східним орнаментом. Розміри килимів ріжні. За для церковів ткалися иноді килими у кілька сажнів довжини, за для хатнього вживання—значно менших розмірів. В старовину килими були надзвичайно розповсюдженими річами хатнього вжитку. Їх навішували на стіни, їми покривали столи і инші меблі, застиляли помости у храмах, їх вживали, як порт'єри і инше. Старшина вироблювала працею „підданців“ силу килимів, але вони, треба думати, не мали збутку по за межами їх вироблення. Ми зустрічали, наприклад, вказівки в описах рухомости багатого панства початку XVIII в. про величезну кількість килимів, які переховувалися в десятках бочок. Певно, хатня вовна, яку одержував володарь, в довгі осінні й зимові вечори, коли не було иншої роботи, перероблювалася на килими, які потім цілі роки пролежували без усякого вжитку в коморах, кам'яницях та инших сховищах...

По своєму орнаменту килими мають багацько спільного з вишивками, тому нема сумніву,

Державна
бібліотека
України

Пляшка [штоф].

[фору] [фору]

що зразки їх, коли з'явились на Україну тим же шляхом, як і останні, перетворились під впливом українського генія і таким чином пережили певну еволюцію. На великий жаль, заходи відродити українське ткацтво, яке колись було дуже поширене між иншого і на Чернігівщині, не можна назвати вдалими. Всім відомі на Чернігівщині кролевецькі рушники, скатертини, доріжки та ин., котрі розвозяться по ярмарках, мають збуток і досить ефектні, але зовсім не мають краси старовинних зразків. В нових наслідуваннях нема а ні ніжних і теплих барв у фарбах, а ні асиметричного малюнку, а ні стилізації рослинних мотивів. Замість усього того ми зустрічаємо, грубі барви, грубу симетрію в малюнкові та однокольоровість,—які викривають, що керівники майстерень користувалися не музейними зразками, а малюнками із „Нивы“, „Журнала для хозяекъ“ і од мила „Брокара“...

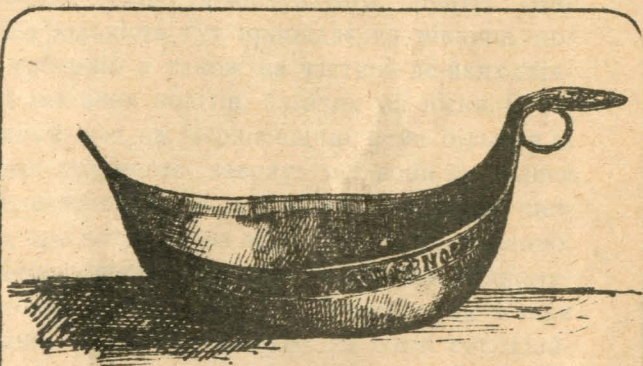
Нам лишається тут згадати ще про українську плахту, котрій, певно, також судилося, слідком за килимами, швидко зникнути, бо все рідше та рідше доводиться зустрічати її на ярмарках і в складі жіночого вбрання. А тим часом різноманітність геометричного орнаменту на плахтах; як і різноманітність сполучення фарб—безмежні і дають іноді чудові своєю красою і оригінальністю ефекти.

Плахти здавна вироблювалися на Україні, і в сій галузі українського прикладного мистецтва вироблена навіть особлива терминологія, котру вживають ткачі за для означення цього чи иншого малюнка. На жаль наші музеї до цього часу мало звертали уваги на плахти і збирали їх не так старанно, як інші речі української народньої творчости. Будемо мати надію, що в скорому часі, поки ще не пізно, українська плахта займе в наших музеях таке ж почесне місце, як килим, окрайка од підризника, рушник і взагалі вишивка.

V.

В цім розділі ми торкнемось українського скла, річей з глини і металів, різб'ярства по дереву та живописі.

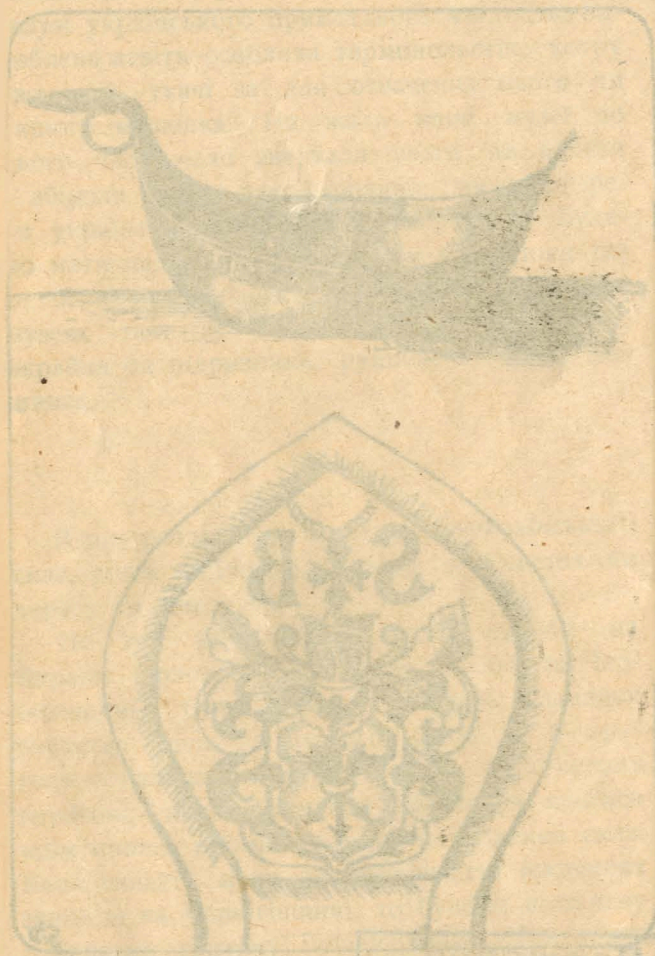
Не так вже давно склянні вироби на Україні (головним чином на Волині та Чернігівщині) були дуже поширені, завдяки багатству лісів, з одного боку, а з другого — малоплодючому, місцями піскуватому ґрунтові, який примусив населення взятися крім инших промислів і до вироблення скла. Коли скласти мапу розміщення гут (склянних заводів) на Чернігівщині, то будемо мати ясну і виразну картину повного зв'язку їх з по-

Державна
бібліотека
України

Срібний ківш.

55

Handwritten text, likely a signature or name, appearing in a rectangular box at the bottom right of the page. The text is mirrored or bleed-through from the reverse side of the paper.

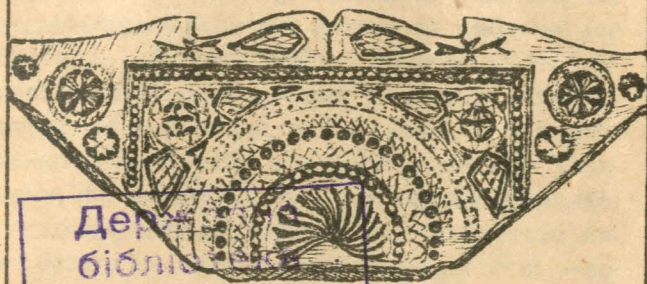
ширенням лісів та піскуватого ґрунту; найбільша кількість гут припадає на північні повіти губернії, а також на частини де-яких східних і західних повітів, багатих на піски. В теперішній час на Чернігівщині нема більш ані одного скляного заводу: всі вони закрилися через винищення лісів і різні економічні чинники, про котрі тут не місце говорити докладно.

Добою розцвіту української скляної промисловости треба лічити XVIII вік, коли тільки на одній Чернігівщині було до сотні гут. Найбільш ранні відомости про гуту на Чернігівщині припадають на 1660 роки.

Старшина й монастирі допомагали розвиткові гутницької промисловости, котра давала їм можливість експлюатувати лісні багатства і підневільну працю „підданців“. В числі майстрів („гутників“) дуже часто зустрічаються „поляки“, але під цєю назвою треба розуміти здебільшого виходьків з Волині, де гуту з'явилися значно раніше, ніж на Чернігівщині. Ця галузь промисловости вимагала все таки спеціального знаття, тому із народу скоро відокремилася певна кількість родин, котрі в цілому ряді поколінь вироблювали скло та скляний посуд.

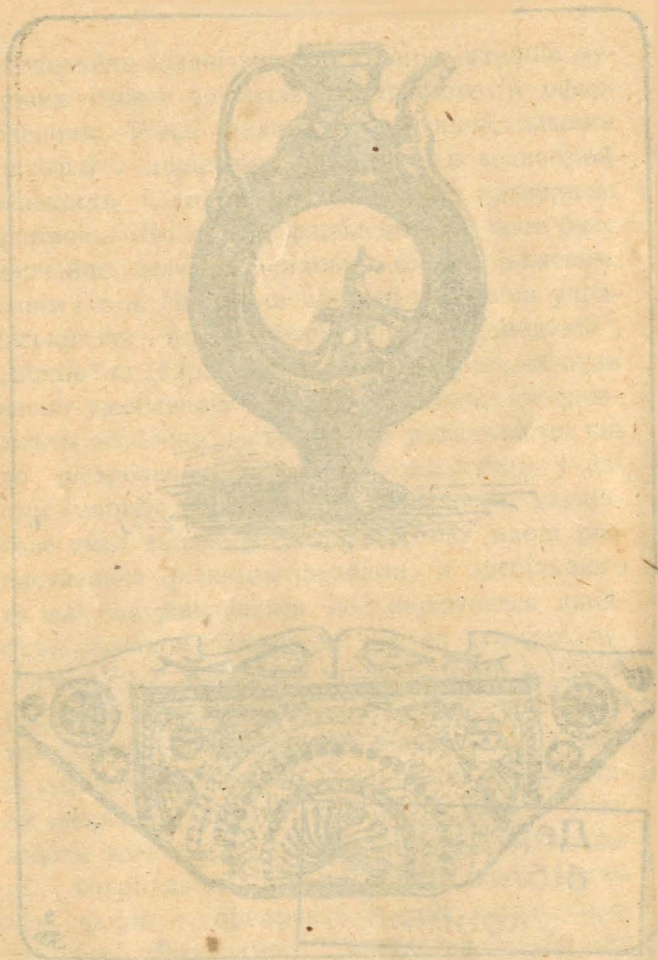
Українські гуту вироблювали віконне скло і навіть хрусталь; але головний вироб їх був посуд: питний, аптечний і взагалі до вживання. В цій галузі українські гутники дали

Незвичайно цікаві зразки скляних виробів, чудових своєю оригінальною формою й офарбленням. Ріжні глеки, кухлі, буньки, пляшки (штофи) і інше вироблювалося в величезній кількості і до того одзначалося витворною формою. Що до їх офарблення, то воно було звичайно зеленим, рідше — білим, рожевим, синім і т. и. Найбільш цікавий з виробів українських гут— посуд у формі звірят: „ведмедиків“, „півнів“ та „баранців“, при чому перші, які були певно улюбленою народом формою, зустрічаються особливо часто і дуже різноманітні що до офарблення та різних подробиць у фігурі звіря. Особливої досконалости українське скло набуло у „штофах“, що іноді розписувалися ріжними фарбами, а здебільшого на них витравлювався або вирізувався якийсь малюнок. Частіш за все на штофах зустрічаються улюблені вкраїнським народом рослинні мотиви, не рідко зовсім однакові з тими, які ми бачимо на ріжних вишивках. В останній час де-які з українських музеїв стали енергійно збирати українське скло. Вони мають вже (напр., Київський) чудові колекції, котрі дають змогу уявити собі багатство форм і орнаментів в цій галузі українського прикладного мистецтва, яка вже зникла, а колись вивозила свої витвори у Харків, Москву, Петербург і навіть Рігу.

Дерево
біблія
України

1. Глечик [глина].
2. Замок саней [різьба на дереві].

Handwritten text in Cyrillic script, appearing to be a title or description, located at the bottom of the page. The text is faint and partially obscured by the paper's texture and some ink bleed-through from the reverse side.

Гончарна умілість здавна існувала на Україні і до цього часу утримує у відомих всім глеках і горщиках старовинні форми. На розписнім посуді і кахлях ми часто зустрічаємо фігури тварин, людей, а також цікаву орнаментику геометричного та рослинного характеру, яка набуває іноді надзвичайної витворности і художности. На жаль, глиняний посуд на-взірець стилізованих птахів, звірів і свійських тварин зустрічається тепер все рідше та рідше, як і орнаментика на звичайному хатньому посуді.

З металів художньо оброблювалися на Україні цина, мідь, срібло і залізо. Цинований церковний посуд ще не так давно був широко розповсюджений, завдяки тому, що коштував недорого. На ньому, звичайно, найчастіше зустрічаються релігійні мотиви та емблеми, але бувають і щиро-українські букети квітів, дерева і інше—у своєрідній стилізації. Мідяний посуд, як церковний, так і хатній, теж вироблювався на Україні в великій кількості. Свічники, які носять на собі всі ознаки рослинної стилізації, дзвони, гармати, які часто-густо мали багату художню виробленість, і інш.,—всі ці речі справедливо заслуговують уваги історика українського мистецтва. Із заліза вироблювались надцерковні хрести, незвичайно різноманітні своїм виглядом, і інші речі хатнього

вжитку, із срібла—головним чином столовий та питний посуд, як то: чарки, кубки та ин., а також хрести, шати на іконах і т. п. На де-яких срібних речах ми знаходимо незвичайно тонкої роботи типову українську орнаментику рослинного характеру, дуже подібну до тої, що зустрічається на ріжних килимах та вишивках. Вироби з срібла та взагалі з металів особливо були розповсюджені на Сіверщині і дали надзвичайно художні речі, які виявляють своєю зовнішньою витонченістю смак українця, що їх робив.

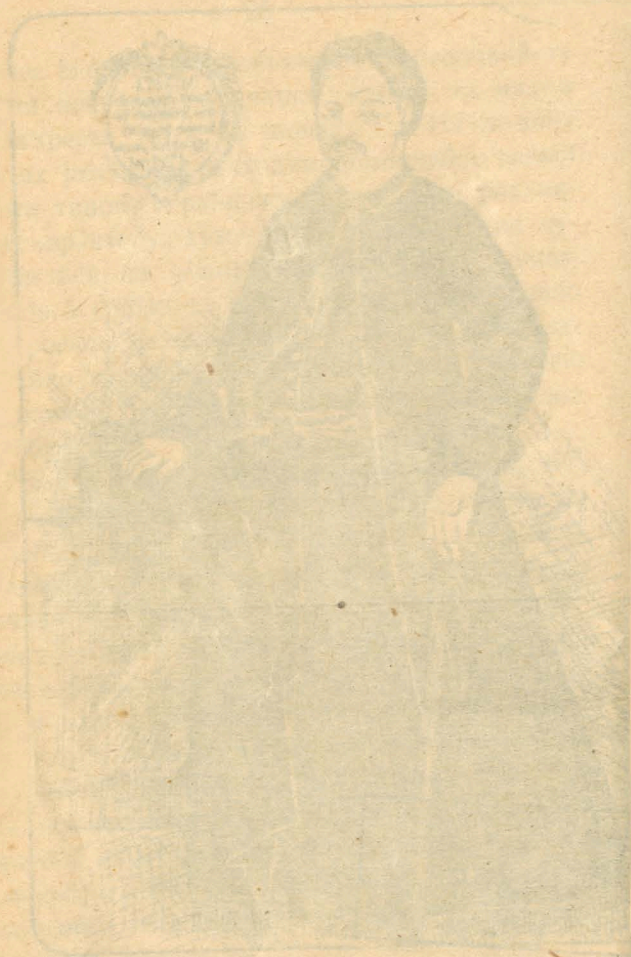
Різьба на дереві, найбільш художня, була на вкраїнських іконостасах, а також на меблях, санях, посуді і ин. На іконостасах і царських дверях дуже часто зустрічаються звичайні мотиви вкраїнського орнаменту: рослини та квіти в горщиках, але є й інші зразки різьбарства, котрі можна певним способом класифікувати. Часто в старовинних іконостасах можна зустрінути сполучення золота з синьою фарбою, що дає незвичайно багатий ефект. Посуд, меблі, сани, вози, дуги, скрині і ин.,—все оце багато оздоблювалося різьбою, а іноді й розфарбовувалося ріжними кольорами, відповідно традиціям української народньої творчости.

Українська старовинна живопись здебільшого була релігійною та портретовою; жан-

ПОРТРЕТ
Полковника Страннолюб-
ива Яковлева го-
ловина Родиона
Полковника
1749 год

Портрет Родиона Яковлева, значкового това-
рища Стародубовського Полку [1749].

Faint, illegible text at the bottom of the page, possibly a signature or a title, appearing as a mirror image of the text above.

рові речі зустрічаються дуже рідко і уявляють з себе майже виключно численні трактування добре відомого народнього сюжету — „козак Мамай“; краєвид з'окрема, певно, не існував зовсім. Вкраїнська ікона і український портрет чекають ще на своїх дослідників, але й тепер вже можна сказати, ґрунтуючись на старовинних зразках тих чи інших, що в них є ориґінальні особливости, котрі треба віднести безумовно до числа самобутніх і заслуговуючих уваги.

На щастя, не все ще загинуло від недбальства в цій справі і ми, треба сподіватися, рано чи пізно, але дождемось досліду, присвяченого українській старовинній живописі.

Закінчуючи оці нариси, в котрих ми хтіли в самій стислій формі подати тільки основні риси українського мистецтва, слід сказати, що студіювання цього мистецтва недавно почате і тому в ньому є ще багацько не виясненого, багацько не досліджено зовсім. Ми маємо надію, що теперешній мент піднесення національного життя викличе, як і в другій половині XVII в., розцвіт українського мистецтва, і що ті великі художні сили, які скупчилися коло тільки що народженої Української Академії Мистецтв, будуть робить своє велике діло на національнім ґрунті. А для цього перш за все необхідне серйозне студіювання української художньої старовини, котра

дає цікавий матерьял до розуміння сути народньої творчости. Ті художні багатства, котрі скупчені в музеях і приватних збірках, повинні служити не тільки розвагою для цікавих туристів, але і викликати глибоке замилування до себе з боку професорів Академії та істориків мистецтва і дати тим та другим основу та матер'ял за для безупинної діяльності.

✓ n/28

8. Срібний ківш генерального есаула Стефана Бутовича. На ньому вирізблено по краю напис: „Сей ковъшь Стефана Ивановича Бутовича року 1693 ноеврия 6“. На держалці вирізблено герба Ст. Бутовича з його монограмою S. B.—Малюнок з натури із збірки Музею Чернігівської Архівної Комісії.
9. 1) Глиняний глечик початку XIX в.—Малюнок з фотографії.
2) Різьба на дереві: задок саней.—Малюнок з фотографії.
10. Портрет Родиона Янченка, значкового товариша Стародубовського полку (1749 р.). На правому боці—герб з написом: „Патреть Полку Стародубовського значкового товариша Родиона Янченка—писанъ 1749 году“. Оригінал в олійних фарбах переховується в музеї В. В. Тарновського в Чернігові.—Малюнок з фотографії.

25000
ч. 992/993
955
12

PK
H